

Č E R V E N 2 0 1 7

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20KČ

**STANO
DANIEL**

ROZHOVOR

**NEJPRVE
BYDLET,
POTOM ŽÍT**

REPORTÁŽ

ERIK D.

PROFESIONÁLNÍ
SPREJER

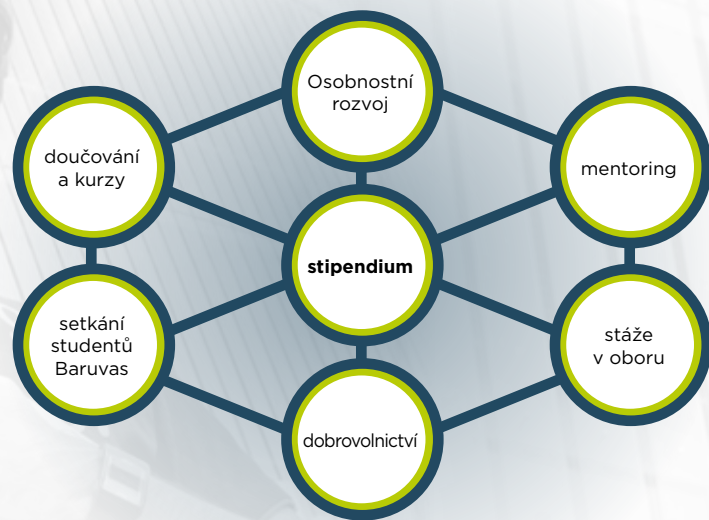
SKOKAN

FILM

POTŘEBUJETE STIPENDIUM?

STIPENDIUM PRO ROMSKÉ STUDENTY A STUDENTKY STŘEDNÍCH ŠKOL A VYŠŠÍCH ODBORNÝCH ŠKOL

Stipendium ve výši 14 000 Kč (SŠ) a 21 000 Kč (VOŠ) ročně
Uzávěrka 15. července 2017

WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ

Chcete mít přehled o novinkách v politice, společnosti a kultuře?

ZAJÍMÁ VÁS ROMSKÁ TÉMATIKA?

Nespokojíte se s povrchní a manipulativní žurnalistikou, stojíte o ověřené zprávy a vyvážený pohled na palčivé společenské otázky?

PŘEDPLAŤTE SI ROMANO VOĎI!

Časopis pravidelně přináší rozhovory, reportáže a profily výrazných osobností, fundované analýzy aktuálních společenských témat, upoutávky a tipy na kulturní události, které stojí za pozornost, i přehledové studie, průřezy a ohlédnutí v čase.

OBJEDNEJTE SI ROČNÍ PŘEDPLATNÉ NA ADRESE:
www.romanovodi.cz - za 200 Kč

facebook.com/romanovodi, facebook.com/sdruzeniromea

Víte-li o vhodném stánku, knihovně, instituci, knihkupectví, kulturním centru či jiném veřejném prostoru, na jehož polici by nemělo ROMANO VOĎI chybět, prosíme, kontaktujte redakci na romano.vodi@romea.cz. Zároveň vyzýváme potenciální zájemce o externí spolupráci – žurnalisty a fotografy – aby posílali své náměty a tipy na romano.vodi@romea.cz.

EDITORIAL

Navzdory létu, které konečně převzalo vládu nad nesmělým jarem a přiválo dlouhé, prosluněné dny, dětem přiblížilo vytoužené prázdniny a dospělým alespoň pár dní dovolené, často si stačí jen zapnout večerní zprávy a dobrá nálada je ta tam. A není divu – obrazovky chrlí jednu špatnou zprávu za druhou. Zapomínat by se však nemělo ani na ty dobré, zvláště, když se něco opravdu daří a přináší naději.

Jednu takovou jsme přivezli z Brna. To vloni v únoru vylosovalo 50 rodin, kterým nabídlo k nájmu sociální byt v unikátním projektu „Rapid Re-Housing“ s vizí, že v případě řešení problémů spojených se začarovanými kruhy sociálního vyloučení nemusí být „nejprve nedlužit a mít zaměstnání“ nutně ten nejlepší postup na cestě k úspěchu. Jak se vybraným rodinám žije a co všechno projekt obnáší, se dočtete v reportáži. O tom, jestli a jak se vyplácí práce s mladými Romy, jak relativní jsou pojmy jako romská elita a svoboda slova nebo o policejním násilí na Slovensku a politice jsme si povídali v rozhovoru s romským politickým aktivistou Stanislavem Danielem.

Představíme vám také mladého slovenského graffiti umělce a sprejera Erika, zblízka se podíváme na dluhy a možnosti, jak je řešit, představíme aktuální vývojovou fázi vznikajícího digitálního archivu RomArchive, pozveme vás do kina na poslední film Petra Václava Skokan a objektivem fotografů se ohlédneme za festivalem Khamoro.

V červnovém čísle nepřišla zkrátka ani nová rubrika Romani gili, která vám představí původní verzi songu Mesecina proslavenou slavným filmem Emira Kusturici Undergroud, ani romská literatura.

Přeji Vám příjemné čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

RV 6/2017

3 Obsah / Editorial

4 – 6 Romský element nejvíc chybí v běžném životě společnosti

Rozhovor se Stanislavem Danielem
Adéla Gálová

7 „Romské“ nebo „psaní“ / „Romano“ abo „irišagos“??

Sloupek
Renata Berkyová

8 – 10 Nejprve bydlet, potom žít

Reportáž o zabydlování rodin s dětmi v Brně
Kateřina Čopjaková

11 Dluhy – a jak na ně

Poradna
Lukáš Vojtěch Vodenka

12 – 13 Protest a vzdor sprejera Erika D.

Profil
Stanislava Ondová

14 – 15 V hledáčku Khamoro

Fotoreportáž

16 RomArchive: Konečně všechno pod jednou střechou

Zblízka
Jana Šedivcová

17 Djeli Mara aneb „pravá Mesecina“

Romaňi gili – romská píseň
Gyulla Banga, Adéla Gálová

18 – 19 Romská literatura klíčku nepotřebuje / Romaňa kulturake na kampen trastune kletki

Kultura / glosa
Adéla Gálová

20 – 21 Ve vlaku / Andre mašina

Povídka
Jana Hejkrliková

22 Skokan – film, který nabízí prostor k meditaci

Kultura / film
Jana Šedivcová

23 Pod povrchem kvas: normalizace

Kapitoly z dějin romské literatury
Karolína Ryvolová

Foto na přední obálce: Stanislav Daniel (Andrej Gábor), foto na zadní obálce: Děti (Pixabay). Vychází 28. 6. 2017

Číslo: 6 / 2017
Ročník: XIV
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR.

Redakce:
Renata Berkyová, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Jana
Šedivcová, Stanislava
Ondová, Renata Kováčová,
Zdeněk Ryšavý

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987

E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz

Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová

Editorka:
Adéla Gálová
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová
Grafika:
Bantu Design s. r. o.

Inzerce:
Zdeněk Ryšavý

Předplatné:
romanovodi@romea.cz

Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.

Distribuce:
Dub, s. r. o.

Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

ROMSKÝ ELEMENT NEJVÍC CHYBÍ V BĚŽNÉM ŽIVOTĚ SPOLEČNOSTI

Adéla Gálová / Foto: Andrej Gábor

Sebevědomý a inteligentní muž s jasným názorem – tak působí **Stano Daniel** nejen na první dojem. I podle úctyhodných zkušeností z organizací s celoevropskou působností, které stihl nasbírat do svých 37 let, je zřejmé, že jde o příslušníka toho, co dnes nazýváme „romskou elitou“. O tom, že je to s elitami možná přeci jen složitější, jsme si vedle dalších témat povídali v rozhovoru, který vznikl jako velice spontánně a nenásilně plynoucí debata. Z pohledu novináře-tazatele jedna z oněch nemnoha příležitostí, kdy je jeho práce symbolem otevřené mezilidské interakce.

Nedávno jsi působil u Roma Education Fund – organizace, která podporuje vzdělávání mladých Romů, a to i formou stipendií. Máš pocit, že se tyto programy rentují? Že se potvrzuje, že je to „investice, a ne charita“, jak jsi kdysi řekl v jiném rozhovoru? Jaké bývají osudy těch, kdo stipendia využili?

Na začátek bych zmínil jednu z výtek, které často slychávám: že totiž romští studenti, kteří získají vzdělání, se pak už Romům nevěnují, že se svým komunitám odcizují. Nechci tvrdit, že je to neexistující jev, ale moje zkušenost je přesně opačná. Vlastně neznám žádného vysokoškolsky vzdělaného Roma, který by se Romům nevěnoval. Což platí i o těch, kdo vystudují nesouvisející obory: takoví lidé zase aktivně přispívají na charitu a přispívají do veřejných fór a diskusí, aktivně se k romství hlásí a snaží se pomoci vrstvě, ze které vyšli. Tady tedy vidím

jasnou investici. I bez téhle zkušenosti bych ale tvrdil, že je třeba do studijních a stipendijních programů investovat. Jde o správnou a vhodnou investici. Svědčí o tom i fakt, že vysoký počet těchto studentů je z humanitních oborů. REF nemá žádné podmínky ohledně procentuálního zastoupení humanitních nebo přírodních oborů, přesto jako by to úspěšné vzdělané Romy spontánně táhlo k humanitním vědám a následně angažmá v romské agendě.

Vnímáš dnes existenci nějaké romské elity nebo elit? Jak bys je charakterizoval?

To je dost složitá otázka. Romské elity jdou napříč společenským spektrem od té nejlokálnější úrovně až po úroveň mezinárodní. Důležitý poznatek z oblasti poskytování inspirace mladým Romům je ten, že třeba mladí lidé z Chanova nemohou vzhlížet k nějakému mezinárodně úspěšnému,

vzdělanému mladému Romovi. Potřebují vidět svého úspěšného souseda – neboli tu elitu, která je jim dostupná a blízká.

Nebo třeba Dominka Lakatoše...?

Řekl bych, že ten už je pro ně moc daleko. Znáám to sám od sebe: vyrůstal jsem na západním Slovensku v relativně integrovaném prostředí. Když jsem se dostal na východní nebo jižní Slovensko do romských osad a říkal jsem místním, „něčeho jsem dosáhl, vy můžete taky“, nefungovalo to. Nebyl jsem pro ně Rom, ale někdo z úplně jiného prostředí. To už může mnohem víc zapůsobit soused, který se vyučil pekařem, jako živnostník provozuje malou pekárnu a zaměstnává tři lidi neboli je to jeden z nás, někdo, kdo odsud vzešel. Takový člověk bude v té obci mnohem větší elita než já. Na regionální úrovni může k elitě patřit třeba poslanec nějakého regionálního parlamentu. Na národní úrovni pak někdo, kdo se občas objeví v „telce“ a něco komentuje, romský moderátor a podobně.

A když se zeptám z opačné strany: je nějaká oblast, kde podle tebe romský element úplně chybí?

Řekl bych, že chybí v úplně běžném životě. Nechybí nám úplně nejvyšší elity, ale třeba romská prodavačka v obci, taková, kterou každý zná. Když půjdu na městský úřad, chtěl bych, aby deset ze sta tamějších zaměstnanců byli Romové. To nám podle mého chybí podstatně víc, než dejme tomu elitní romský golfista, kterého, pokud vím, taky nemáme.

Podařilo se dovést ke zdárnému konci některou z aktivit, o které se snažíte dlouhodobě – například úsilí o potrestání policistů, kteří šikanovali Romy v osadě?

Několik z těchto kauz se někdy povedlo. Vybavuje se mi jedna, kdy na policejní stanici za dodnes nevyjasněných okolností zemřel mladý Rom, který byl předvolán kvůli podezření na krádež kola. Ocitl se ve výslechové místnosti s policistou v civilu, který v tu chvíli neměl být ve službě, měl ale u sebe zbraň. Rom skončil zastřelený. Vyšetřování bylo uzavřeno s tím, že Rom měl údajně chtít policajtovu zbraň sebrat a spáchat sebevraždu. Po zhruba 10 letech kauza doputovala až k Evropskému soudu pro lidská práva. Pozůstalým bylo přiznáno odškodnění ve výši ca

45.000 eur. Soud také rozhodl, že se musí vyšetřování znovu otevřít a případ prošetřit. Někaký úspěch na mezinárodní úrovni tam tedy byl, je ale otázka, co je ten skutečný úspěch. Případy policejního násilí vůči Romům pokračují a inspekci dobře šetřeny nejsou. Jsem rád, že se těmi kauzami někdo zabývá, ale chtěl bych poukázat i na to, že jejich financování je extrémně náročné.

Na co se nejhůře shánějí peníze?

Prostředky na podporu základních služeb nebo potřeb dětí se shánějí ještě relativně snadno. Pokud měl ale někdo problém se zákonem a má konflikt s policií, není moc reálné sehnat peníze třeba crowdfundingovým způsobem. Jako třeba v případě romských chlapců ze sídliště Luník. Ti zjevně okradli nějakou starší paní a lidé nedokážou zpracovat, že ten čin samotný a právo chlapců na právní ochranu jsou dvě oddělené záležitosti. Veřejnou sbírku na ně asi nikdo neuspořádá. Extrémním příkladem je pak třeba Anders Breivik, který vyhrál soud kvůli špatnému zacházení ze strany strážní služby. Ať si o něm myslím cokoli, jako lidskoprávní aktivista vím, že i on má právo žít v určitém typu důstojnosti. Jeho trest spočívá v tom, že jsme mu vzali svobodu. Trest nemá být navíc ještě mučením. Na druhou stranu chápu, že se to těžko vysvětluje rodinným příslušníkům obětí.

Byl jsi součástí iniciativ, které usilovaly o rozpuštění ĽSNS? Kdo se nejvíce zasloužil o to, že

prokurátor ten návrh nakonec předložil?

Na Slovensku aktuálně probíhá jakýsi pokus o rozpuštění Ľudovej strany Naše Slovensko Mariána Kotleby. Nemám k tomu úplně vyjasněný postoj. Mně osobně ta strana také vadí, ale ten konflikt bych přirovnal k otázce svobody slova. Mně samozřejmě vadí, když někdo v kampani nebo na sociálních sítích píše rasisticky o Romech. Pořád si ale nemyslím, že by za to měl jít do vězení.

Takže si myslíš, že ani strana, která má fašizující tendence, by neměla být rozpuštěna?

Problém je rozhodně podněcování k násilí a narušování demokratických principů. Nevím ale, jestli považuji za problém hodný trestu samotný rasistický populismus. Navíc je zajímavé, že když se podíváte na ostatní slovenské politické strany, nebudou mluvit o moc jinak než „kotlebovci“. Máme tu liberální stranu Sloboda a solidarita, která zhruba před půlrokiem nabízela ve svém programu dobrovolnou sterilizaci romským ženám a před pár dní její předseda psal v blogu o tom, že nechce, aby Romka měla šesté dítě. Co může být ještě fašističtějšího?! To je ale přesně ono: je nezrušíme, protože je to Sloboda a solidarita, zatímco Kotleba je známý jako nácek.

Myslíš si, že radikální krok, jako je rozpuštění strany, může být i kontraproduktivní? Že udělá ze „zakázané“ strany mučedníky?

To zcela jistě. Když bylo rozpuštěné sdružení s politickými ambicemi Slovenská pospolitost, stalo se jen to, že členové postupně ovládli Stranu priateľov vína, změnili název, stanovy a šli do voleb jako Ľudová strana Naše Slovensko. Jestli to tedy do budoucna něčemu zabránilo, je otázka. Na druhou stranu to vnímám tak, že podobné pokusy ze strany prokurátorů mají smysl.

Minimálně jako určitý signál...

Přesně tak. Je to signál, a navíc se kauza tímto způsobem dostane

k Ústavnímu soudu, jehož precedenty jsou asi úplně nejdůležitější. Nejde o to, jestli si prokurátor nebo premiér myslí, že má být strana zrušená. Jsou-li ale na pochybách, ať rozhodne Ústavní soud. Ať rozhodne, zda základní zákon státu takovou stranu povoluje, nebo ne. To, co si o svobodě slova pro fašisty myslím já, je úplně jedno. Já chci zejména ctít Ústavu, která je podstatná.

Jak hodnotíš možnosti pro Romy v současném českém politickém klimatu oproti tomu slovenskému?

Zkusím uvést jeden příběh, který odpoví na otázku. Když jsem byl před několika lety ve Vídni na vzdělávací konferenci, bavil jsem se na chodbě s jednou Afroameričankou. Diskutovali jsme o našich situacích, jak je to v našich domovinách špatné a podobně. Asi po dvaceti minutách diskuse jsme se na chvíli zamysleli, a najednou nás napadlo, že nějaký progres tu přeci jenom je. Afroameričanka s Romem se baví na mezinárodní konferenci, a ještě jim někdo celou návštěvu zaplatí. Před dvaceti lety by to asi sotva bylo možné. Podobné je to asi s počtem romských vysokoškoláků a vysokoškolaček. Ano, v osadách na Slovensku je stále šílená chudoba. Můžeme se bavit i o tom, zda se nůžky mezi chudými a bohatými nerozevírají stále více. Počet romských středoškoláků a vysokoškoláků je ale každopádně vyšší než před 20 lety. Potýkají se s diskriminací na trhu práce? Určitě ano. Někáký krok vpřed tam nicméně je. Před těmi 20 lety

by se na nějaký trh práce možná ani nedostali, dělali by všichni s lopatou nebo by uklízeli.

Máš za sebou dlouhodobou práci s Romy na mnoha různých úrovních. Tvrdíš, že ta otázka je pro tebe v životě ústřední. Napadlo tě někdy přiblížit se k tématu akademicky? Lákala tě třeba romistika?

Sen být akademicky aktivní mám pořád. Občas dokonce uvažuji o doktorátu, jsem už předem dohodnutý se dvěma profesory, kterým se mám ozvat, jestli se k němu rozhoupu. Je to ale složité; mám moc práce a snažím se být aktivní i v politice, jsem ve správné radě ERGO a podobně. Člověk by chtěl mít ideálně ještě i nějaký soukromý život.

STANO DANIEL (1980)

Po studiích na obchodní akademii v Senici dokončil magisterské studium na Fakultě sociálních věd a zdravotnictva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V současné době pracuje jako programový manažer International Step by Step Association a koordinátor sítě Romani Early Years Network v Nizozemsku. Je členem správní rady ERGO (European Roma Grassroots Organizations) se sídlem v Bruselu.

„ROMSKÉ“ NEBO „PSANÍ“?

Renata Berkyová

Bojovat s předsudky, splynout s davem a současně být hrdým Romem je někdy těžší, než by si člověk myslel. Poslední roky vlastně pořád hledám vyvážení v tom, do jaké míry mám řešit své romství a kde je už bezpředmětné. Nedávno jsem na to narazila u romské literatury. Je romská autorka známá proto, že je Romka, nebo proto, jakým způsobem píše? Když se o ní nebude vědět jako o Romce, bude její dílo ještě pro někoho zajímavé?

A naopak, jak na dílo nahlížet, když se její romský původ zdůrazní? Jako na něco exotického a specifického, co je potřeba vyzdvihovat, i když to okem literárního kritika bude třeba práce žáka šesté třídy? Nabízí se taky otázka, kde hledat mantinely toho, co považovat za romskou literaturu, a co už ne. Určují ji pouze romské kořeny, jazyk, nebo i něco jiného? Má být romská literatura oddělaná od literatury – české, světové? Společně s jinými romskými

autorkami jsem zapojena v projektu tvůrčího psaní pod vedením úspěšné české spisovatelky. Z projektu by měla vzejít společná kniha povídek jako důkaz, že jde o rovnocenné autorky. Zajímá mě názor, jestli to potom bude romská literatura, nebo jenom literatura. Toto je paradoxně ten moment, kdy bych romství nejraději neřešila a pouze psala.

„ROMANO“ ABO „IRIŠAGOS“?

Renata Berkyová

Te marel pes le purane moresenca, te dživel sar aver džene the paš oda te avel paťovalo Rom/Romňi hin phareder, sar manuš dumindaahas. Andro berša save pregejle rodav o drom, kana te del anglal, hoj som Romňi u kana oda imar na kempel. Načirla mange oda avla pre godi paš e romaňi literatura. Hiňi romaňi literatka ašundi vašoda, hoj hiňi romňi, či vašoda sar irinel? Te oda visaraha, sar te dikhel pre literatura, so irinen o Roma. Sar eksoticko,,

specificko literatura, so kempel te ašarel the te oda na avela igen lacho? Šaj phučas, kaj hin o mantinela te džal pal romaňi literatura, so hin u so imar nane romaňi literatura. So hin angluno - e čhib, romipen abo tiš vareso aver? Kempel romaňi literatura te dikhel sar vareso aver sar hine – čehiko, lumakeri literatura?

Som andro projektos avre romane literatkenca kaj amen del godi jekh igen lachi čehiko autorka. Pro agor

andro projektos avela jekhetaňi gendi le paramisenca, te hin te dikhel, hoj šaj irinas avka sar aver autora. Kamav te džanel, či oda palis avla romaňi literatura, abo ča literatura. Kada hin oda momentos, te na kamav te duminel pal o romipen, u kamav ča te irinel.

NEJPRVE BYDLET, POTOM ŽÍT

Text a foto: Kateřina Čopjaková

CHUDÍ V BRNĚ DOSTALI ŠANCI A UŽ JI ZAČÍNÁJÍ VRACET SPOLEČNOSTI

Desetiměsíční David právě usnul na sedačce, prostřední Santino sleduje pohádku v televizi a nejstarší Richard v dětském pokoji hraje na mobilním telefonu. Na sporáku stydnou zbytky od oběda a Ludmila Funtyová vaří návštěvě kávu. „Ještě jsem si nezvykla, ale už jsem skoro zapomněla,“ říká a zamyšleně míchá turka. Rodina Funtyova patří mezi padesátku šťastných, kteří v loňském losování získali do nájmu sociální byt v unikátním tuzemském projektu Rapid Re-Housing realizovaném v Brně. A zapomínat i zvykat si je na co.

Nejprve žila tehdy ještě čtyřčlenná rodina v nezakladovaném bytě bez podlah, který nebylo možné hradit nadále z dávek. Později se přestěhovala do ubytovny v brněnské Šámalově ulici, kam sice příspěvek i doplatek na bydlení plynout mohly, ale jejich životní úroveň se ještě zhoršila. „Žili jsme v jedné místnosti, kluci byli pořád

poštípaní od štenic. Kuchyň, koupelna i záchod byly společné,“ vyjmenovává Funtyová. Přilákán jejím zvýšeným hlasem přichází i jedenáctiletý Richard. Ze synů si jako nejstarší neutěšenou bytovou situaci rodiny, která trvala většinu jeho krátkého života, pamatuje nejvíc. „Nenáviděl jsem koupání,“ přidává se. „Chodili jsme do sprchy jen v určený čas a v žabkách. Všude byla špína. Teplá voda došla snad po minutě. Nakonec jsme se raději všichni koupali v dětské vaničce,“ doplňuje ho matka. Potíže byly i se soukromím a bezpečím. „Nechala jsem si v kuchyňce pytlík s kořením, za pár minut tam nebyl. Ráno jsem pověsila nové hadry dětí na sušák, večer jsem neměla co sundávat,“ rozpomíná se a ještě teď ji to rozčílí. Společenský život se odehrával na chodbách. V jednom patře žilo deset rodin, jejichž režim se navzdory zavedeným představám lišil, a ke konfliktu tak nebylo nikdy daleko. Vše sečteno a podtrženo za 11 500 korun měsíčně a za použití pračky padesátikoruna navíc.

JDE TU O PENÍZE VŠECH...

V takové situaci našli Funtyovy pracovníci projektu a rychle vyhodnotili, že jsou, podobně jako dalších 420 rodin a jednotlivců z celého Brna, vhodnými kandidáty na sociální bydlení. „Rozhodli jsme se, že nebudeme moralizovat, ale nastavíme opravdu nízký práh, aby šanci získat sociální byt měl opravdu každý, kdo jej potřebuje,“ shrnuje základní myšlenku brněnského konceptu Martin Freund, uvolněný zastupitel (Žit Brno). Právě kvůli onomu nízkému prahu, tedy malým nárokům na nové nájemce bytu, projekt málem neprošel. Proti byli pravíkoví zastupitelé i členové ČSSD, které přijela o prospěšnosti projektu přesvědčovat stranička a ministryně sociálních věcí Michaela Marksová. Neuspěla.

Dostat do nájmu obecní byt bylo pro vytipovaných 421 rodin a jednotlivců do té doby kvůli řadě nároků nemožné. Jednou z podmínek byl například nulový dluh vůči městu posledních pět let nebo doložitelné

stabilní zaměstnání. „Pokud nebyly sociálně slabé rodiny schopny splnit vstupní podmínky, chtěla pravice, aby splňovaly alespoň nějaké námi stanovené, v případě, že byt získají,“ pokračuje zastupitel Freund. Ale i to zastupitelé Žit Brno odmítli. Věděli o zkušenostech z Ostravy, kde celý projekt ztroskotal právě na vysokých nárocích. Raději se inspirovali nizozemským konceptem, který je postaven na předpokladu, že pokud je sociálně vyloučeným lidem poskytnuto bydlení, odpadne jeden z největších stresorů jejich dosavadního života a oni sami budou chtít řešit další těžkosti.

Do balíku, který si s sebou sociálně vyloučení běžně táhnou, dále patří hlavně zadluženost či nezaměstnanost a v některých případech z nich plynoucí patologické jevy jako závislost na herních automatech a návykových látkách nebo kriminalita. V takto neutěšeném prostředí pak vyrůstá další generace, která má značně ztížený start do života a často končí v dětských domovech a výchovných ústavech. A z nich podle statistik vede cesta zase spíše do sociálního vyloučení než k běžnému životu. „Zápłaty na všechny tyto problémy stojí obrovské peníze. Nemluvíme jen o dávkách na bydlení, ale i o skutečnosti, že nejčastějším důvodem k odebrání dětí z rodiny je špatná bytová situace.

Normálním bydlením jim lze předejít,“ je přesvědčený Freund.

... A O SVOBODU

Loni v únoru se nakonec nechalo přesvědčit i 32 z 55 brněnských zastupitelů a zvedlo ruku pro pilot, který bude probíhat dva roky. Prostředky na něj z 95 % poskytla Evropská unie, zbývající finance z desetimilionové částky dodalo město. „Nejprve jsme vybrali 150 rodin s dětmi a z těch pak vylosovali třetinu šťastlivců, která dostala byty. Ostatní fungují coby srovnávací vzorek pro vznikající studii,“ vysvětluje sedmadvacetiletý David Janeček, koordinátor celého projektu. Studie, kterou pro město vypracovává Ostravská univerzita, má ukázat, jakou cestu ušly rodiny, které byty získaly, a jak dopadli ti, na které se naopak nedostalo.

Přestože v Brně bylo loni kolem sedmi stovek volných obecních bytů, první nájemníci se stěhovali až v říjnu a poslední před pár týdny. Důvodem byly nezbytné opravy, ale i nelibost některých městských částí se do pilotu sociálního bydlení zapojit. Pestrost adres, kde sociální byty budou, byla základní podmínkou, aby nevznikla další sociálně vyloučená lokalita. Součástí strategie bylo i neříkat sousedům, kdo se do volných obecních bytů stěhuje. „Nevíděli jsme žádný důvod, proč by to

někdo měl vědět. My jsme ty lidi nebrali jako potenciálně nebezpečné. Nebyl důvod je stigmatizovat,“ vysvětluje Janeček. Rodiny podepsaly běžnou smlouvu na rok s nájemným 40 Kč/m². „Vypovězena může být kvůli demolici bytu, trvalému neplacení nájmu nebo narušování sousedského pořádku,“ shrnuje Janeček. Zároveň noví nájemníci souhlasili, že dávky půjdou přímo na účet městu a jednou týdně se sejdou se sociálním pracovníkem.

„Některé rodiny nepokryjí celý nájem z dávek na bydlení a musí si odložit z rodičovského příspěvku. Také se stává, že přijde nedoplatek za energie a rodina pak zaplatí o pár stokorun méně, než má na nájem. Pak je nutné situaci rychle napravit,“ popisuje Marika Ferencová z neziskové organizace IQ Roma servis, která poskytuje pilotu sociální pracovníky. Těch je celkově pět a bývalá dispečerka uklízeček v nemocnici Ferencová je jednou z nich. Na starosti má dvanáct rodin ze sociálního bydlení a dalších 18 klientů s obvyklými problémy chudých. „Už v bývalé práci za mnou chodili lidi a svěřovali se. Když jsem nevěděla, jak jim poradit, odvedla jsem je do IQ Roma servisu. Tam se mě pak zeptali, jestli pro ně nechci pracovat,“ vzpomíná sympatická padesátnice u Funtyů v kuchyni. Absolvovala řadu kurzů a k první výplatě si ještě půjčila,

aby si mohla koupit počítač a naučit se na něm psát. Dnes, po sedmi letech, ji v terénu překvapí máloco.

„Koukám na ty lidi, co se donedávna mačkali v hrozných podmínkách, a vidím, jak pomalu nabývají svobody. Vlastní prostor jim dává šanci žít a řešit i jiné než existenční problémy,“ říká spokojeně Ferencová a volá rázně na Richarda, ať si jde vyplnit přihlášku na svůj první letní tábor. Funtyová jí mezitím oznamuje, že omylem zaplatili dvakrát zálohu za energie a že prostřední syn půjde do nedaleké školní přípravy. „Do té ne! Je to jedna ze škol s nejhorším přístupem k romským dětem. Když tam půjde do přípravy, už si ho tam nechají i v první třídě,“ hrozí se Ferencová. Podobně pomáhá například i s orientací ve složenkách, komunikací s úřady nebo ve výběru škol svým klientům denně. Teď ale dělají pokroky i sami. „Pan Funty položil sám podlahu v obýváku a shání si aktivně práci. Pokud to vyjde, mohl by pro dopravní podnik uklízet zastávky,“ zmiňuje pochvalně, když kontroluje po Richardovi přihlášku na tábor. „Nikdy beze mě nebyl přes noc,“ pochybuje jeho matka a Ferencová ji ubezpečuje, že během těch pěti dnů, na které rodina přispěje 200 korun, o něj bude dobře postaráno.

Mít neustálý přehled o domácnos-

tech klientů pomáhá sociálním pracovníkům propracovaný systém karet, který neustále aktualizují. „Zatím jsme ale kromě několika stovkových nedoplatků, které byly srovnány v řádu dnů, a tří běžných sousedských stížností nemuseli nic zásadního řešit,“ tvrdí Janeček. Naopak; nájemníci byty svépomocí opravují a tři z nich už pracují. A Freund jeho slova potvrzuje. „Někteří kolegové z opozice aktivně obvolávali městské části a zjišťovali si, jestli s novými nájemníky nejsou problémy. Zjistili, že ne.“

To vše by mohlo být po dvou letech silným argumentem, že sociální bydlení se vyplatí nejen chudým, ale celé společnosti. A projekt by mohl pokračovat nehlédě na výsledky dalších voleb. „Samozřejmě že jistější by vše bylo se zákonem o sociálním bydlení, ve kterém by bylo jasně napsáno, že obce jej musí zajistit,“ krčí rameny Freund „Ani bez něj ale není důvod, aby projekt nepokračoval po dvou letech dál.“

ZA OBZOREM

Nejmenší David se probudil a rozmrzele kouká na spoustu neznámých tváří doma v kuchyni. Po chvíli začne plakat a dožaduje se matčiny náruče. Santino jde návštěvu hrdě doprovodit do koupelny. Ani po půl roce, co zde

rodina bydlí, se mu luxus vlastního sociálního zařízení neokoukal. Richard přibíhá s mobilem, kde běží on-line reportáž z propuštění usvědčeného nájemného vraha Jiřího Kajínka. Na chvíli se strhne debata, co prezidentova amnestie znamená pro stát a kde bude asi Kajínek bydlet. Nakonec se všichni shodnou na tom, že z něj bude hvězda showbyznysu a koupí si, co bude chtít.

Když půjde vše dobře u Funtyových, dostane otec rodiny částečný invalidní důchod a práci jako uklízeč. Richard se na táboře poprvé osamostatní od matky a začne chodit do tanečního kroužku. Santino zvládne přípravku a půjde do školy, kde nevadí, že je Rom. Matka ušetří dětem do pokojíčku na šatní skříně a manžel snad konečně olištuje novou podlahu. Sociální pracovnice k nim po dvou letech přestane docházet a dostane další klienty, kteří ji budou potřebovat. Na byt jim prodlouží smlouvu a zvednou nájem. A nejmenší David? Ten si nebude pamatovat nic jiného, než světlý dvoupokojový byt, kde má s bratry vlastní pokoj. Dům, ve kterém má jeho rodina svojí vlastní poštovní schránku se jmenovkou. A ulici, kterou ruší jen projíždějící tramvaj a kde spíš než hernu a zastavárnu najde květinářství a večerku.

•

DLUHY – A JAK NA NĚ

Lukáš Vojtěch Vodenka / Foto: redakce, archiv autora

Přestože se počet lidí, kteří včas neplatí své dluhy v České republice, snižuje, je pro mnohé zadluženost stále palčivým problémem. Kam se obrátit a co dělat, když nám finance přerostou přes hlavu?

Mezi nejčastější důvody, kvůli kterým se lidé ocitají v dluhové pasti, patří zanedbání občanských povinností. Jsou to například situace, kdy přijdou o zaměstnání, nezaevidují se včas na úřad práce, a tím jim vznikne dluh na povinném zdravotním pojištění. Dluhy také často vznikají zcela zbytečné, třeba následkem nezaplacení odvozu odpadu nebo pokuty za jízdu načerno, která bývá nejprve jen ve výši několika set korun. Časem se ale dostane až k soudu a kvůli nákladům na soudní řízení a později nákladům na exekuci vymáhání se může zvětšit až dvacetinásobně. Výsledkem pak může být právě i exekuce.

Lidé také mnohdy přecení svou schopnost splácet. S novelou insolvenčního zákona z konce loňského roku sice musí budoucí věřitelé prověřovat majetkovou a finanční situaci svého klienta (pokud to neudělají, vystavují se pokutě a dlužník může vracet pouze jistinu bez úroků), avšak případů, kdy lidé nezvládají splácet, co si půjčili, je stále dost. Dluhová poradci často nabízejí i možnost zkonzultovat s nimi půjčku, kterou si chystáte vzít – mohou vám poradit, zda je ve vašich možnostech nebo zda se vystavujete riziku.

NECHTE SI PORADIT

Co tedy dělat, když zjistím, že dlužím? Pomoci mohou třeba právě dluhové poradny. Základem všeho je být informovaný a komunikovat. Řešení se najde vždy, ovšem někdy je pro klienty tak složité a zdoluhavé, že nad věcí raději „zlomí hůl“. My se je snažíme motivovat, aby na řešení své situace nerezignovali, protože to je ten nejhorší přístup, který mohou zvolit. Nejdůležitější je aktivní účast a vůle klienta situaci řešit.

Na schůzku s poradcem je potřeba přinést všechny dokumenty, které ke svým dluhům máte. Složitá situace nastává, pokud toho o svých dluzích mnoho nevíte a nemáte k nim v ruce žádné „papíry“. Poradna však i v takovém případě ví, kde po klíčových

informacích pátrat. Na prvním setkání se vyplňuje monitorovací list, který je pro poskytnutí poradenství podmínkou. V naší poradně není tento krok součástí právního aktu a ani jednu stranu k ničemu nezavazuje.

V bezvýhodných případech existuje možnost řešení, ke kterému se lze uchýlit jen jednou za život – insolvence neboli osobní bankrot. Základem je, že dlužník má minimálně dva věřitele a je schopný po dobu 5 let zaplatit minimálně 30 % svých dluhů. Možností je také zaplatit dříve než během pěti let – v tom případě však 100 % dlužené částky. Výhodou je to, že se dnem vydání rozhodnutí o úpadku (tedy den, kdy se rozhodne, že klient nemůže zvládnout včas řádně uhradit své pohledávky), zastavují veškeré úroky a dlužník splácí pouze to, co dluží právě do tohoto dne. Splácet se dá buď podle splátkového kalendáře, nebo prodejem majetku. To se klientům často nelíbí, je to ale lepší varianta, než kdyby o majetek nakonec stejně přišli v exekuci.

SCHRAŇUJTE SI DOKUMENTY

A co když zjistíte, že je na vás uvalena exekuce? Zásadní je přinést s sebou na setkání exekuční příkaz. Možností je několik – mezi nimi i zmiňovaná insolvence nebo třeba návrh na pozastavení exekuce pro nemajetnost, vždy však záleží na konkrétní situaci konkrétního klienta, podle které se

postupuje.

Komunikace s exekutorem navíc nebývá snadná – zákon jim neukládá povinnost posílat dokumenty poštou. Klient má nárok na nahlédnutí do spisu a pořízení kopie při osobní návštěvě, což bývá problém, pokud je exekutor z druhé strany republiky. Exekutora si vybírá věřitel a neplatí zde žádná spádovost podle místa bydliště klienta. Může však oslovit soud, který exekutora pověřil a který může požádat o přeposlání spisu – tento soud často bývá v místě bydliště (není to však samozřejmě podmínkou).

•

BC. LUKÁŠ V. VODENKA

je zaměstnancem dluhové poradny organizace Český západ, o. p. s., která působí v regionu Toužimska, Tepelska, Mariánskolázeňska a Karlovarska. Poradny ve svém kraji si můžete najít jednoduše na internetu, využít můžete také poradny online.

PROTEST A VZDOR SPREJERA ERIKA D.

Stanislava Ondová / Foto: archiv Erika D.

Je jedním z nejznámějších streetartových umělců na Slovensku a jediným Romem, který se tímto uměleckým stylem žije profesionálně. Osudem Erika Demetera se stalo graffiti.

Erikovi je třicet čtyři let a pochází z košické rodiny vysokoškoláků a podnikatelů. I jeho budoucnost se měla ubírat ve stopách rodiny, která pro něj chtěla vzdělání a práci s pravidelným měsíčním příjmem. Vychoval ho otec a babička, která se stala jeho druhou matkou. Jejich výchova byla přísná, byly na něj kladeny velmi vysoké nároky, jako jedináček to zkrátka neměl jednoduché. Už na základní škole bylo zřejmé, že má umělecký talent. Jeho kresby nadchly i ředitele školy, který orodoval u Erikova otce, aby syna poslal na uměleckou školu. Ten ale budoucnost svého syna viděl v praktičtějších zaměstnání, a tak Erik nastoupil na učební obor kuchař-číšník. Nikdy ho však nedokončil.

GRAFFITI - SYMBOL VZPOURY

Podobně jako mnozí další se i Erik v pubertě bouřil a hledal vlastní cestu. Jednou se šel projít a na zdi uviděl obraz mumie vytvořený sprejem. „Ta malba mě fascinovala, nemohl jsem od ní odtrhnout zrak. Řekl jsem si, že něco takového chci vytvořit taky,“ vzpomíná. Dlouho neváhal, koupil si spreje a vyrazil na svou první nelegální zeď. V té době ještě neexistovaly veřejné prostory vyhrazené pro graffiti, a tak se několikrát stalo, že se domů vrátil za doprovodu policie. To ovšem těžce nesl Erikův otec.

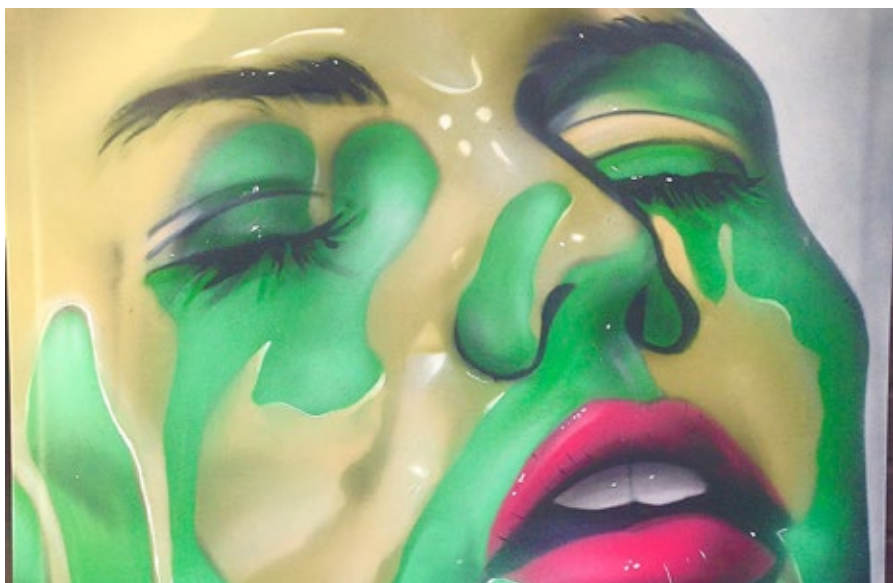
„Maloval jsem a kreslil od malička, ale když jsem začal dělat graffiti, otec to viděl nerad. V té době to bylo symbolem něčeho kriminálního. Nebylo to se mnou zrovna jednoduché, jednou jsem třeba pomaloval fasádu školy, kam jsem chodil,“ vzpomíná Erik. Jeho otec na incident reagoval nekompromisně: Erik musel všechno uvést do původního stavu.

ROMSKÝ PŮVOD JAKO PŘEDNOST

Mezi sprejery se mu nikdy nestalo, že by ho někdo rasisticky urážel nebo

Erik Demeter už dnes nechodí vytvářet své malby na legální zdi, jeho práci však můžete vidět na facebookovém profilu Graffiti OAR.

měl nepříjemné nárážky. On sám svůj původ bral jako přednost a stejně to brali i ostatní. Ve skupině sprejerů byl Erik se svým romským kamarádem, ten ale brzy odešel, a Erik tak zůstal ve městě jediným romským tvůrcem graffiti. V okolním světě se s rasismem setkával každodenně, v jeho „crew“ se ale rasismus nenosil. „Nikdy se mi nestalo, aby někdo šel a řekl třeba ‚koukni, jak ten cikán maluje‘ nebo něco podobného. To se nedělo. Naopak jsem byl za frajera – Rom, který umí dobře malovat. V tomhle světě to byla moje přednost.“

ZAMĚSTNANEC, NEBO UMĚLEC?

Erik si vyzkoušel pár zaměstnání a pracoval v několika zemích Evropy, ale táhlo ho to zpátky domů, ke graffiti. Vzhledem k jeho talentu přišla první zakázka hned v osmnácti letech. „V restauraci, kam jsme s otcem rádi chodili, jsem majiteli navrhl, že bych pro něj udělal malbu. Ten souhlasil, a tak jsem mu vytvořil malbu ženy přes celý strop,“ vzpomíná Erik. Malbu vidělo mnoho lidí a další zakázky na sebe nenechaly dlouho čekat.

Erik používá jako jeden z mála tzv. Wild Steel styl. To jsme však pouze u vytváření písmen – malování tváří a obrazů je už samozřejmě další meta. Nejdříve musí Erik získat inspiraci, kterou hledá venku, doma, ale třeba i na internetu. Následně vytvoří návrh nebo skicu a rozhodne se, jaké barvy bude používat.

Spreje a jejich kvalita jsou to nejdůležitější. Cena spreje se pohybuje

od 3 do 10 Eur a na jednu kvalitní malbu je zapotřebí částka od 150 do 200 Eur. Jejich kvalita se dělí podle tlaku stříku a hustoty barvy. Barva musí být sytá a čárky spreje velmi tenké. Záleží i na povrchu, na který dílo přijde. Podle stylu a podpisu jsou umělci v této komunitě schopni se navzájem identifikovat. Erik používá podpis OAR. Rozdíl mezi vandalem a umělcem.

RADĚJI LEGÁLNĚ

Když dnes Erik vidí počmáraný veřejný nebo soukromý majetek, kroutí hlavou. „Vždyť v dnešní době mají děcka možnost využívat legály, zdi, které jsou určené přímo pro ně, a stříkat si svoje díla tam. Tuhle výhodu jsme před dvaceti lety my neměli. Když vidím klikyháky nastříkané na domech, tak mě z toho vždycky může trefit šlak. To je vyloženě vandalismus,“ dodává rozčileně.

RODINA GRAFFITI PŘIJALA

Po smrti otce prožíval Erik složité

období, které mu pomáhá zvládat především jeho několikaměsíční dcera a jeho partnerka, se kterou se seznámil před sedmi lety. Je pro něj důležité, že rodina nakonec přijala fakt, že z něj nebude ani podnikatel ani právník či lékař, ale že bude umělec. „Rodina mě dnes plně podporuje a to je pro mě velmi důležité,“ říká dojatě.

Svoje díla dnes připravuje v garáži, kde používá sádkokarton. Experimentuje s novými možnostmi. „Kdo nemá talent, ať graffiti nedělá, na čmáranice se nikdo dívat nechce. Těm, co talent mají, přeju především štěstí, protože to je velmi důležité. Můžete mít talent jako Picasso, ale bez štěstí se o tom nikdo nedozví a vy se nikdy neprosadíte. Je potřeba vydržet, učit se, mít trpělivost, štěstí a také známé.“

Graffiti je jeden z druhů výtvarného projevu ve veřejném prostoru. Jeho historie sahá až do pravěku, za první graffiti lze v určitém kontextu pokládat už jeskynní malby. Samotný termín pochází z řeckého slova „grafein“ neboli psát. Dnešní graffiti se řadí k tzv. kultuře protestu a často se pojí s hudebním žánrem hip hopu. Z toho se graffiti postupem času vydělilo a bylo obohaceno o další techniky, jako wheatpasting, nálepky, stencil graffiti (šablonové graffiti), mozaiky, video projekce a street instalace, které se sloučily pod tzv. street art.

V HLEDÁČKU KHAMORO

Jana Baudyšová

Na přelomu května a června ožila Praha již devatenáctým ročníkem světového romského festivalu Khamoro, který pořádá organizace Slovo 21, z. s. Sedmidenní nabitý program odstartoval koncertem Jana Bendiga na Střeleckém ostrově, na kterém vystoupila i Markéta Konvičková, Elis a Monika Bagárová, Klub Jazz Dock rozezněl gypsy jazz, Palác Akropolis a galavečer v klub SaSaZu pak plejáda předních umělců od cimbálové skupiny Viliama Didiáše, španělských Fuego y Fragua, balkánských Esma's Band, Parno Graszt z Maďarska nebo Greg Demeter's Moscow Gypsies z Ruska a dalších.

Nechyběly ani doplňkové programy jako výstavy, romská literatura, dětský den, mezinárodní konference věnovaná inkluzivnímu vzdělávání, fotbalový turnaj a v neposlední řadě závěrečné defilé. Záštitu nad festivalem převzali ministr kultury Daniel Herman a primátorka hlavního města Prahy Adriana Krnáčová.

Foto Lukáš Círok: Závěr Galakonzertu

Foto Lukáš Houdek: Parno Graszt z Maďarska

Foto Lukáš Houdek: Cimbálová muzika Viliama Didiáše

Foto Lukáš Houdek: Greg Demeter's Moscow Gypsies z Ruska

Foto Jan Mihalíček: Koncert Jana Bendiga na Střeleckém Ostrově

Foto Lukáš Círok: Siniša Stanković Orchestra ze Srbska

Foto Lukáš Houdek: Dětský den Khamororo

Foto Lukáš Houdek: Koncert klasické hudby

Foto Lukáš Houdek: Defilé umělců centrem Prahy

Foto Lukáš Houdek: Defilé umělců centrem Prahy

Foto Lukáš Houdek: Esma's Band z Makedonie

Foto Lukáš Houdek: Dětský den Khamororo

Foto Lukáš Houdek: Taraf de Haidouks z Rumunska

Foto Lukáš Círok: Fuego y Fragua ze Španělska

Foto Lukáš Houdek: Dětský den Khamororo

Foto Lukáš Houdek: Fuego y Fragua ze Španělska

ROMARCHIVE: KONEČNĚ VŠECHNO POD JEDNOU STŘECHOU!

Jana Šedivcová / Foto: RomArchive

„Chceme vyvrátit diskriminující stereotypy o Romech, které se s nimi táhnou už šest století, a to tak že jako Romové budeme svůj vlastní příběh vyprávět sami,“ říká jeden z kurátorů mezinárodního projektu RomArchive Denhart V. Harling. Informací o bohaté romské kultuře a historii nebo o současných problémech romského etnika sice podle něj v poslední době přibývá, články a studie se však většinou zaměřují na konkrétní oblasti romského života nebo vyloučené problémové lokality. Doposud tak vlastně neexistoval žádný ucelený historicko-kulturní přehled, který by dokázal přesáhnout hranice nejen států, ale i lidského uvažování, které je mnohdy velmi schematické. Tak se už téměř před třemi lety zrodil RomArchive, který má za cíl veškeré dosavadní poznatky o kultuře a dějinách Romů zdigitalizovat a hlavně zaštitit společnou, všem srozumitelnou řečí a vizí, která bude konečně schopna prezentovat Romy jako plnohodnotný národ, jenž může evropské i světové kultuře mnohé nabídnout.

„Jde o historicky první světový projekt, který chce veřejnosti poskytnout informace o Romech, jejich dějinách a kultuře z pohledu samotných vzdělaných Romů,“ přibližuje koncept RomArchivu ředitelka Muzea romské kultury v Brně a jedna z českých zástupkyň tohoto mezinárodního počínu Jana Horváthová. Sama je členkou poradního sboru a dozorčí rady RomArchivu a spolu s ostatními romskými umělci, vědci, aktivisty a reprezentanty mezinárodních

romských organizací se už od roku 2014 snaží dát dohromady ucelený koncept v digitální podobě webu, diskusního blogu i facebookové stránky, která je pro současnou generaci i novináře dobře srozumitelná, a může tak snáze a efektivněji čelit zažitým společenským stereotypům a předsudkům.

Už nyní můžete sledovat průběh vzniku rozsáhlého romského archivu na stránkách <https://blog.romarchive.eu/>. Po pětileté fázi sestavování by měl být plně spuštěn v příštím roce.

„Naše muzeum jako ve světovém měřítku unikátní instituce, která shromažďuje sbírky originálních dokladů dějin a kultury Romů, má v projektu přední místo. Muzeum poskytuje materiály téměř do všech zpracovávaných témat v RomArchivu,“ pokračuje dále Horváthová, kterou prý nemusely iniciátorky celého projektu Franziska Suerbray a Isabelle Raabe ani příliš přemlouvat, přestože má spoustu vlastních aktivit. Mimo ní tvoří početný poradní sbor i další osobnosti z řad samotných Romů.

Součástí projektu budou nejen kulturní reálie, ale také historie. „Velká část práce se zaměří na období po druhé světové válce a na dobu po vzniku romských hnutí za občanská práva. Archivní část o holocaustu s názvem

Hlasy obětí pak vypráví svědectví Romů pronásledovaných za nacistického režimu,“ sdílí svou vizi kurátoři.

Archiv má několik sekcí, každé z nich byl přidělen vlastní kurátorský tým. Například filmovou sekci spravuje Katalin Bársony, vítězka ocenění HBO Adria Awards a ředitelka maďarské romské neziskové organizace Romedia Foundation. Záštitu nad vizuálním uměním zase převzala známá maďarská historička Timea Junghaus. Fotosekci vede uznávaný německý fotograf André Raatzch. Divadelní část projektu dostal na starost vynikající herec, ředitel Nezávislého maďarského divadla a vítěz ceny Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky za divadelní tvorbu Rodrigo Balogh a jeho kolega Nedjo Osman. Velká hudební sekce zahrnující nejen klasickou romskou hudbu, ale také ozvěny španělského flamenca nebo balkánské hudby, rapu nebo hip hopu je v režii české romské aktivistky žijící v USA Petry Gelbart

„Složení poradního sboru svědčí o vysoké úrovni RomArchivu a o jeho mezinárodním rozměru. Navíc máme štěstí, že s námi spolupracují i dva velmi zkušené partneři: Evropská romská kulturní nadace a Centrální rada německých Sintů a Romů,“ říká ředitelka německé Federální kulturní nadace Hortensia Volckers a Jana Horváthová zdůrazňuje hlavní poselství celého nápadu: „Důraz na tvorbu digitálního archivu Romů samotnými Romy je v celém projektu hodně citelný. To je podle mě zlomové a velmi podstatné.“

•

DJELI MARA ANEB „PRAVÁ MESECINA“ VYPRÁVÍ GYULLA BANGA

Gyulla Banga, Adéla Gálová

V novém seriálu RomaŇi gili (Romská píseň) se budeme věnovat historii a současnosti některých dobře, ale i méně známých romských písní a písňových textů. Ve druhém dílu vypráví o svém vztahu k písni proslulého romského muzikanta ze Srbska Šabana Bajramoviće hudebník, novinář a člen proslulého klanu Bangovců, Gyulla Banga.

Během dlouhých let, co hraju, jsem si všiml, že lidé častěji vyžadují rychlejší písničky než ty pomalé. Když hrajeme na koncertech nebo i soukromých oslavách, svatbách a podobně, hosté po nás často chtějí, abychom hráli zejména několik z nich pořád dokola. Při vši úctě k těm písním samotným, některé už po těch letech nemůžu ani slyšet.

Sám mám raději některé staré tradiční romské písně, jejichž kvalita ob stojí, i když je hrajete desítky let. Jejich opravdu hodně. Mezi takové patří i píseň dnes známá jako „Mesecina“, kterou proslavil zejména Emir Kusturica ve svém filmu Underground, kde ji použil v provedení orchestru Gorana Bregoviće. Málokdo už ovšem ví, že autorství originální verze patří proslulému Šabanu Bajramovićovi; romskému jazzovému a bluesovému zpěvákovi ze Srbska, jemuž se přezdívalo „Kráľ romské hudby“ či

jednoduše „Šabi“.

Právě jeho verze, zvaná Djeli Mara, je má oblíbená. Je to „drsňácká“ píseň, která začíná tím, že policajti zmlátí chlapa. Podle mě by se měla hrát všude. Bajramović byl velmi zajímavá postava. Jeho repertoár se hraje dodneška, on přitom zemřel v chudobě, ze svých písní žádné závažné výdělky neměl.

Často hraji s muzikanty z Balkánu a nejen od nich vím, že Bajramović měl na tzv. balkánskou scénu značný vliv. Považuji tudíž za nespravedlivé, že se všude hraje namísto Djeli Mary právě Mesecina. Hudebně jsou prakticky stejné, přesto je Mesecina komerčně o poznání úspěšnější. Pokouším se to tedy částečně vynahrazovat se svou kapelou, se kterou hrajeme Djeli Maru, jejíž text často trochu improvizuji – romština, kterou mluvím, se od balkánské varianty liší.

•

*Po motori bešlem
Ane Pešta dželem, joj
Astarđe ma aj phandle ma
Trin kale šoltara, joj
Duj marena, jekh phučel ma
Sose khaté alem
Me mothava me mothava
Mura romnja te dikhav
Oj si phandli, voj si phandadi
Trin berš sar nakhena
Me avilem te dikhav la
Te ni bistarav la
Dželi Mara po vašari jojoj
Lilja pese lolo šali jojoj
Astarđe la
E manuša
Indžarde la aj phandle la
Astarđe la
E manuša
Indžarde la aj phandle la
Kana alem ko phanlipe
Ola me te dikhav joj
Oj dikhel ma aj rovela
Čhavrenge pučhela, jo-joj
Kaj barile mure čhave
Čhavenge pučhela
E čhavoren me te anav
Aj tu te dikhen
E čhavore te dikhen tu
Aj te pečaren tu
E čhavore te dikhen tu
Te ni bistaren tu
Dželi Mara po vašari jojoj
Čorda pese lolo šali jojoj
Astarđe la
E manuša
Astarđe la aj phandle la
Astarđe la
E manuša
Astarđe la aj phandle la*

ROMSKÁ LITERATURA KLÍCKU NEPOTŘEBUJE

Adéla Gálová / Foto: Lukáš Houdek

Mimo akademické kruhy není v současné chvíli mnoho platform, které by se věnovaly obecnějším otázkám tzv. romské literatury. Literární večery či setkání se omezují buď na praktické semináře, „workshopy“ autorského psaní, nebo se věnují tvorbě a osobnosti konkrétního romského autora či autorky. Právě u literatury s teprve se rodícím, dosud plně nedefinovaným kánonem by přitom podnětné debaty o charakteru, specifikách a statusu literárních děl českých Romů měly nejen opodstatnění, ale i kouzlo málo prozkoumaného území. O to přínosnější bylo i téma večera pořádaného v rámci doprovodného programu Gavoro festivalu Khamoro, které neslo název **Postava Roma v (ne)romské literatuře**.

Pro čtení žánrově rozmanitých ukázek dali organizátoři dohromady zástupkyně „romské literatury“ Ilonu Ferkovou a Janu Hejkrlikovou a představitele literatury „české“, v jejichž tvorbě se s postavou Roma různými způsoby počítá – Kateřinu Sidonovou a Jáchyma Topola. Moderátorské role se zhostila romistka, anglistka a překladatelka Karolína Ryvolová. Ponechme pro tuto chvíli stranou postřehy k samotným čteným úryvkům a soustředme se spíš na otázku, zda obsah setkání skutečně naplnil avizovaný tematický rámec.

Nutno uznat, že samotná programová skladba večera se jevila jako dobře promyšlená, pokrývající různé polohy romství i aspekty dané problematiky. U Ilony Ferkové se romská postava objevovala v roli ústřední, ba dokonce titulní, jejíž „romství“ je snad charakterizováno inherentně, nepojmenovaně. U Jany Hejkrlikové jazyková i další specifika romskosti chyběla, romství postavy bylo přímo pojmenované a v žánrově nevyhraněném textu se objevovalo jako jedno z ústředních témat. Kateřina Sidonová napsala prózu, jejíž hlavní postavou je etnický Rom, který je

však záměrně deetnizován. V jejím případě šlo o přiznaný pokus ukázat univerzálnost lidského prožitku bez ohledu na etnickou příslušnost. V poslední próze Jáchyma Topola se pak Rom objevuje jako postava epizodní, groteskní, jistým způsobem stereotypní.

Škoda, že se přes délku a množství úryvků během večera nestihla rozvinout hlubší debata nejen o tom, co romskou postavu definuje, ale i širší problematiky dělicí čáry (či její neexistence) mezi literaturou „romskou“ a „neromskou“. Téma, které se tu a tam opakovaně „nakousává“,

jako by zůstávalo těžko přístupné nejen svou komplexitou, ale také kvůli bariéře opatrnosti, která se zdráhá pracovat s kvalitativními kritérii, která by při jiných srovnáních používala bez ostychu. Vede to mj. k tomu, že vznikají, jako právě na večeru Gavora, situace na hraně komičnosti, kdy se o literárních postavách kvůli jim přiřknuté etnicitě mluví, jako by šlo o živoucí jedince z masa a kostí. Podobné momenty pak dráždí k provoláním podobným tomu, jaké zaznělo z úst Jáchyma Topola: „Vždyť je to, proboha, především literatura!“

Bude tedy třeba nalézt způsob, jak si poradit se specifickostí literatury menšiny vřazené do celku předsudečné majority, s věčnou otázkou, zda a do jaké míry je „národní“ příslušnost literatury spjata s použitím konkrétního jazyka a možná i s otázkou, zda není koncept etnických kategorií v rámci tak všeobjímajícího, kosmopolitního a velkorysého organismu, jakým je literatura, už poněkud přežitý. Literaturu je, podobně jako živý organismus, škoda držet v kleci oštitkovanou druhovým a rodovým jménem. Jakmile dostane příležitost, prodere se ven.

ROMAŇA KULTURAKE NA KAMPEN TRASTUNE KLETKI

Adéla Gálová / Foto: Lukáš Houdek

Aver sar akademicko platforma, savi bi delas duma pal romaŇi literatura nane. Te džal pal romaŇi literatura ta pen keren prakticka seminara abo „workšopi“, kaj manuša šaj sikhľuven sar te irinel, abo pen genel e literatura, savi irinde romane autora. RomaŇi literatura hiŇi terŇi, nane la mek lakero kánonos, u godaver vakeriben pal lakero charakteris, specifika the statusos te džal pal literatura, so irinen čechike Roma bi kampelas, bo šaj pen o manuša dodžanenas, vareso nevo, pal soste mek but na džanen. Has mišto, hoj o Gavoro savo has jekh le aktivítendar pro festivalos Khamoro andä o tematos **RomaŇ manuš andre (na) romaŇi literatura**.

Genenas pen žanrovo na jekh sikhavipena the o organizatora kidle avri romane literatki vaš „romaŇi literatura“, la Ilona Ferkovo the la Jana Hejkrlikovo u kija lende thode vaš „čechiko literatura“ la Kateřina Sidonovo the le Jáchymos Topolis, bo andre lengeri literatura šaj užaras, hoj irinena pal o Roma. E moderatorka has romistka, anglistka e Karolína Ryvolovo, savi tiš thovel e literatura andre aver čhiba. Na kempel amenge akana te dikhel, sar the so has gendo, u avas te dikhel, či čačes andre aktivita has te šunel o tematos, savo has angluno.

Kempel te phenal, hoj o programos has mišto kerdo, avka, te hin te dikhel sar šaj o manuša pal o romano manuš irinen, savore aspektenca andre problematika. E Ilona Ferkovo irinel pal romano manuš, sar angluno andro lakero lekhavipen the leskero „romano kokal“ hin andre charakteristika inherentno, na phendo. La Jana Hejkrlikovo na has avka but romane specifika, te irinelas pal o romano manuš, ta oda phenelas the našti phenas, savo žanros irinel the o romipen has angluno tematos. E Kateřina Sidonovo irinda próza kaj hin angluno etnicko Rom, savo na sikhavel e etnicita. Kamelas te sikhavel, hoj hin univerzalno sar pen o manuša šunen, u hin jekh savi etnicita len hin. AgorutŇi próza, so irinda o Jáchym Topol sikhada romane manušes sar epizodno, pherasuno the stereotipno.

Hin zijad, hoj e debata na has pal oda, savo hin romano manuš, savi definicija les hin, sar dur pendar hine čechiko the romaŇi literatura, či - či hine jednaka. O tematos andre savo sako ča čeporo „danderel“ u daral hoj hin pharo vaš e kompleksita, dikhel e bariera, te na phenel vareso na mišto, daral te kerel buči le kvalitativnone

kriterienca, u te bi džalas pal aver literatura, ta olestar Ňiko na daral. Palis olestar hin avka sar kijaraťate pro Gavoro, pherasune momenta, kana pes vakerel pal o literarne manuša, vaš oda, hoj lenge dine romaŇi etnicita, avka, sar te džalas pal džide romane manuša. Ajse momenta palis šaj anen the ajso avri vičiben sar phenda o Jáchym Topol: „sem oda hin mangav le Devles, ča e literatura!“

Kampela te rodel, sar te dikhel pre specificko literatura, savi irinel e cikŇi

nacija, u sar la dikhel e majorita, peskere stereotipenca, the le phučibneha, či u sar but hin „nacija“ the e literatura andre konkretno čhib the mek le phučibneha, či nane konceptos etnicke kategorijenca andre literatura, savi hiŇi kosmopolitno organizmos imar purano moresis. E literatura avka sar džido organizmos na kempel te likerel andro kletki u te irinel paš late e etnicita. Sar oda čeporo džala, ta denašela la kletkatar avri.

VE VLAKU

Jana Hejkrliková

Konečně sedím ve vlaku. Jedu z Moravy do Čech.

Posadím se pohodlně k oknu. Zavřu oči a v duchu si přehrávám jedinečný víkend, který mám za sebou.

Pohyb vlaku mě příjemně uklébal. Probouzí mě hlasy. Do kupé přisedli lidé. Juknu přes cípek kabátu, kterým mám přikrytý obličej. Krásná snědá žena a snědý muž. Fešák! Začali potichu mluvit romsky.

„Napij se,“ povídá starostlivě muž ženě.

„Nemám žízeň,“ odpovídá mu žena.

V jejím tónu je trocha furiantství.

„Ty se z tý Kanady nevrátíš, já to vím. Určitě si tam najdeš chlapa a zůstaneš tam!“ povídá muž ženě. „Prosím tě, nech toho!“ odpovídá mu žena podrážděně. „Jedu za dětma. Vnučku jsem ještě ani neviděla.“

„A musíš tam být tři měsíce? Nestačil by ti měsíc, čhaje?“

„Jen aby ty sis do našeho bytu nepřivedl jinou ženskou, ale to ti povídám, až se vrátím, zabiju tebe i ji a všechno tam rozmlátím,“ zvedá hlas žena.

„Pst...!“ To zřejmě kvůli mně. Jsem ticho a skoro ani nedýchám. Nevím, jestli mám odhalit, že už jsem vzhůru, nebo dělat, že spím.

„Já nejsem na žádný ženský zvědavej, stačí mi to, cos mi udělala ty,“ říká přídušeně, ale rozčíleně muž.

„Ty mi to nikdy neodpustíš, more, co? Vychovala jsem ti tři děti. Nic jsem neznala než domácnost, děti a tebe. Taky ses kurvil a já jsem ti to odpustila. Asi by bylo lepší, kdybychom šli od sebe.“

„Ty ho máš furt ráda, co? Děvko! Chceš jít za ním? Určitě se zase slejzáte, co? Já jsem to věděl, že když půjdeš na tu školu, tak nám to nepřinese nic dobrýho. Ta ti byla dobrá jen na to, aby ses v Praze kurvila s gádžema. Je to s gádžem lepší?“

Žena mlčí. Po chvíli odpoví:

„Ne, neslejzáme se! Říkala jsem ti, že už je ženatý, má dítě a já mám ráda pořád tebe, ale s tebou se teď žít nedá. Škola mi byla dobrá na to, že

teď mám maturitu a díky tomu taky práci.“

„A s gádžem se ti žilo líp?“

Žena přestala mluvit. V kupé se opět rozhostilo ticho. Po nějaké chvíli muž povídá:

„Nezlob se, mám tě rád. Nemůžu bez tebe žít, ale to, žes mi utekla za gádžem, těžko snáším.“

„Jo, nemůžeš žít beze mě, ani se mnou. Bude lepší, když nějaký čas budeme od sebe, ale z Kanady se vrátím. Mám tu ještě děti. Jsou sice velké, ale mámu potřebujou. Sbal se, budeme vystupovat.“

A je zase ticho, jen pražce klapou. Odhrnu kabát a koukám z okna na ubíhající krajinu. Přemýšlím o páru, který zrovna vystoupil.

Zřejmě měli děti velmi brzy. Určitě jim nebylo ani padesát. Žena byla opravdu krásná. Ani se nedivím, že o ni měli muži zájem. Přemýšlím, jak jí škola musela obrátit život na ruby. Dle tradic plnila roli ženy, matky a manželky. V romské rodině si žena buduje úctu rodiny a vůbec celého rodu dlouhá léta. Čím je starší, tím se její respekt zvyšuje. Ovšem nesmí udělat to, co se zřejmě stalo této Romce: zamilovat se do jiného, a ještě k tomu do gádže.

Navíc odejít od rodiny a žít s ním. Její manžel to musí vnímat jako velké ponížení. Nezvládl roli hlavy rodiny a strážce její cti.

Takzvaná civilizace prudce mění životy romských rodin. Dříve žil rod pohromadě. Žena měla své opodstatnění v rodině až do pozdního věku. Byla učitelkou pro své snachy, babičkou pro svá vnoučata a úctyhodnou matkou rodu. Dnes ještě mladé ženě vyletí děti z hnízda a ona ztrácí dosavadní smysl života. Ženě, která je inteligentní a ještě mladá, nestačí zůstat jen tak doma a pečovat o manžela. Proto má-li šanci jít studovat, tak studovat jde.

Netroufám si říct, zda to dřív bylo, či nebylo lepší. Sama jsem porušila tradici a nevzala si toho, koho mi rodina vybrala. Provádala jsem se za gádže a odstěhovala se od svého rodu desítky kilometrů daleko. Začátky byly velmi těžké. Má rodina mi ani nepřišla na svatbu. Tři roky se se mnou nestýkali.

Byla jsem mezi gádži sama. Nechápala jsem mnohdy jejich zvyklostí a jednání, jejich hodnoty. Dnes už mám ráda svůj klid a svou svobodu. Ráda se zabývám tím, na co jsem dříve neměla čas.

Škoda, že se nikdy nedovím, jak to s nimi dopadlo. Vrátil se ona z té Kanady? Najde si on jinou ženu? Tři měsíce mají rozhodnout o mnoha letech společného života. Jo, jo, život ženské není jednoduchý. Hlavně aby tahle neztratila úctu sama k sobě.

V kupé je ticho a klid.

(redakčně kráceno) ●

ANDRE MAŠINA

Jana Hejkrliková

Imar bešav andre mašina. Džav pal e Morava pro Čechi. Bešav mange paš e blaka. Phandav o jakha

u andro šero mange džal save šukar dīvesa (sombat the kurko) man sas. E mašina man hombinel. Uštaren man upre o hangi. Avle andre o manuša. Čeporo odcirdav o gerekos, te dikhav. Šukar, kalīsegna manuša, džuvlí the murš. Jov igen šukar! Polokes chudle romanes te vakerel.

„Pi,“ phenel lake o murš.

„Na kamav,“ phenel. Lakeri duma hin čeporo tromadi.

„Tu khatar oja Kanada na aveha

pale, me džanav. Rakheha tuke odoj muršes the ačhoaha odoj!“ phenel o murš.

„Ma vaker diliņipen!“ phenel rušaha e džuvlí. „Džav pal o čhavore. La onučka mek na dikhlom.“

„Ta kempel tuke odoj te avel trin čhon? Našti odoj ačhes jekh čhon, čhaje?“

„Ča či tu tuke na aneha andro kher džuvlíja, phenav tuke, sar avav pale, murdarav tut the la, savoro phagerava,“ imar kerel vika.

„Čit..!“ O rom dikhel hoj nane korkore. Me čušinav, mek te dichinel darav. Na džanav, či te sikhavel, hoj imar na sovav, či te kerav, hoj sovav. „Me na kamav aver džuvlíjen, mange dosta, so kerďal tu,“ phenel polokes cholaha o murš.

„Tu man thovavkereha furt, more, so? Likerďom tuke avri trin čhavore. Na džanavas nič aver ča te pratinel, te tavel, te bajinel pal tute the o čhavore. Tiš tut has džuvlíja, me tuke odmuklom, na džanav či na avlas feder, te na dživaha jekhetane.“

„Tu les furt kames, so? Lubņije! Kames te džal pal leste? Phires pal leste, so? Me džanavas, hoj sar džaha pre škola, ta oda na avla mišto. E škola Prahate tuke has lachi, ča pre oda, te keres lubipen le gadženca. Le gadžeha feder?“

E romňi na phenel nič. Palis phenel: „Na, na phirav pal leste! Phenavas tuke, hoj ila vera, hin len čhavoro the me kamav tut, no, na del pes tuha te dživel. E škola mange has lachi pre oda, hoj kerďom e maturita u vašoda man hin feder buťi.“

„Le gadžeha tut has feder dživipen?“

E džuvlí imar na phenel nič. Andro kupéčkos has cicho. Palis phenel o murš: „Ma ruš, igen tut kamav. Na džanav bijal tute te dživel, oda, hoj denašlal pal o gadžo, ta pre oda chav bari choli.“

„He, našti džives bijal mande the manca tiš na. Avla feder, te dživaha sako korkoro, khatar e Kanada avava pale, Hin man adaj o čhave. Imar hine bare the avka lenge e daj kempel. Le o taški, imar džaha tele pal e mašina.“

Pale hin cicho, ča o šini maren. Cirdav het o gerekos the dikhav avri. Duminav pal ola duj džene. Has len sig o čhavore, bo lenge mek na has mek penda berš. E džuvlí has čačes but šukar. Na čudaľinav man, hoj pal late o murša diliňalonas. Andro šero mange hin, sar lake e škola visarďa o dživipen. Kampľa lake te avel e daj, romňi, džuvlí, avka sar mangel e tradicija. Andre romaňi famelija e džuvlí musaj te avel pačivali te dživel le romeha. E famelija abo e fajta la del pativ akor, te hiňi imar phureder. Našti kerel kada, so kerďa kaja Romňi: te kamel avre muršes, upreder mek gadžes.

Te džal het la famelijatar the te dživel leha. Lakero rom našađa e pativ. E džuvlí les na šunda the na has paťivali.

E civilizacija visarel romane famelijenge o dživipen. Varekana dživelas e fajta jekhetanes. La džuvľa has lakero than andre famelija dži andro phuripen. Sikhavelas le boren, has baba predal o onuka the denas la pativ. Akana hine o džuvlíja mek terne, sar o čhavore baron u jon na džanen, so te kerel. Ajsi džuvlí, savi hiňi inteligentno, mek terňi, nane lake pre dzeka, te ačhol khere u te bajinel ča pal o rom. Vašoda, te šaj džal pre škola, ta džal.

Na džanav te phenel, či oda has varekana feder. Me korkori tiš na kerďom, so kamelas miri famelija, na ilom mange romes, so mange kidle avri. Ilom vera le gadžeha. Gejľom te bešel dur la famelijatar. Sar chudľam te dživel jekhetanas, ta oda has but pharo. E famelija mange na avľa pro bijav. Trin berš pal mande na avľa ňiko. Somas korkori maškar o gadže. Na achaluvas lengere moresa, lengero dživipen. Ada dīves mange kerav savoro, sar kamav me, na kempel mange pal ňikaste te bajinel. Kerav oda, so man na has kana te kerel.

Zijand, hoj na džanava, sar lenca oda has. Avla pale khatar e Kanada? Na rakhela peske jov avra džuvlíja? Trin čhon, sikhavena, sar lengero jekhetano dživipen džala dureder. He. He, džuvlijakero dživipen hin pharo. Mangav lake, te na našavel e pativ.

Andro kupečkos hin cicho.

(E redakcija čarňarďa) ●

SKOKAN – FILM, KTERÝ NABÍZÍ PROSTOR K MEDITACI

Jana Šedivcová / Foto: Mimesis Film

„Jak mám začít znovu? Nemám šanci. Začnu zase prodávat peří, fetovat, do zimy jsem zpátky v base,“ říká představitel hlavní postavy nového českého filmu Skokan ústy Julia Oračka, který se stal díky režisérovi Petru Václavovi a producentovi Janu Macolovi snad prvním romským romantickým filmovým hrdinou.

Díky tomu, že ho zkušený filmaři doslova vytáhli z kriminálu na podmínečné propuštění po polovině trestu s tím, že ho zaměstnají a navedou správným směrem, nakonec svou šanci nepromarnil. Julka, který si zahrál, stejně jako Klaudie Dudová nebo Zdeněk Godla už v předchozí Václavově Cestě ven, tak nyní můžeme znovu vidět v českých kinech a vydat se spolu s ním na nespoutanou cestou napříč Itálií a Francií až do známého filmového Cannes. Ačkoli sami tvůrci svůj film označili za road movie s prvky komedie a divokou jízdu s velmi omezeným rozpočtem i týmem si prý náramně užívali, samotný příběh mladého Roma je smutným, téměř dokumentárním odrazem dnešní doby a nepochopení odlišnosti.

DOKUMENTÁRNÍ POHÁDKA

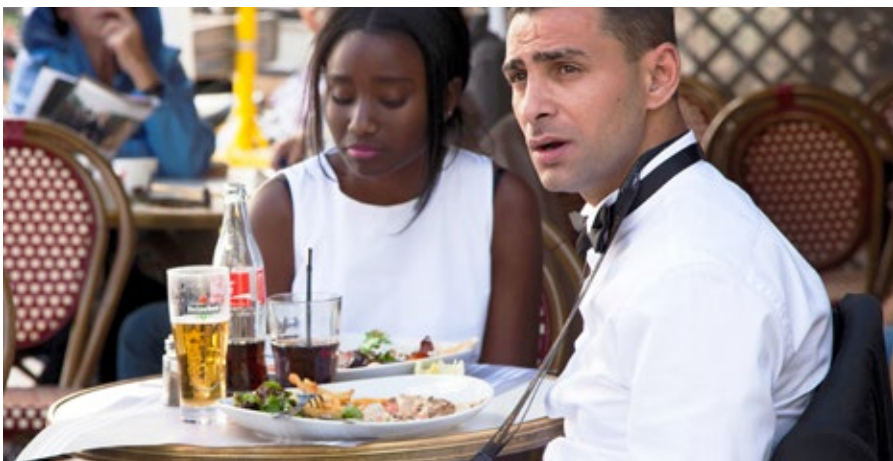
Režisér Petr Václav, který se netají tím, že má Romy prostě rád, navazuje Skokanem na své předchozí snímky Marian, Cesta ven a Nikdy nejsme sami, ve kterých dokázal dokonale popsat negativní romské stereotypy na pozadí většinou temných příběhů odehrávajících se na okraji společnosti. Nyní se však nepouští do sociálního dramatu, jak je zvyklý, ale volí odlehče-

nější filmovou komunikaci. „Skokan je pohádka s dokumentárními rysy nebo snad dokonce dokument s rysy pohádky,“ popisuje režisér své dílo, do kterého prý otiskl i poetický kus sama sebe. Julek, který má strach, že v drogami a rasismem zamořeném Česku mu už nikdy pšenka nepokvete, věří stejně jako mnoho českých Romů, že jinde mu bude jinak a líp. Stopem se tak vydává na jih Evropy, kde chce najít nejen svou dívku a matku svého dítěte, která se živí prostitucí, ale i peníze a hlavně štěstí. Cena, kterou za jeho cestu platí jeho psychika, je však příliš vysoká a sama cesta plná překážek, které lze jen velmi těžko překonat. Obzvlášť tehdy, když se není (v rodině,

ve vztazích a vlastně nikde) jednoduše od čeho odrazit. Přestože Julek nemá pomalu co jíst, bílou košili, která je kromě mikrofonu s reprobodnou jediným jeho majetkem, pere každický den a svůj boj za lepší budoucnost nevzdává.

Většinu scén natáčeli tvůrci stylem čisté improvizace, která využívala míst, kam se během své reálné cesty skutečně dostali. „Snažil jsem se zachytit především prožívání hlavního hrdiny, postihnout jeho přístup k životu, jeho logiku řešení problémů. Celý příběh i jeho detaily vycházejí z jeho charakteru, z jeho životní zkušenosti, z jeho názorů a životních postojů,“ říká Petr Václav. A to se skutečno povedlo. Spolu s autentickou hudbou a zpěvem, o který se postaral sám hlavní hrdina, působí snímek lehce a letně. Může za to jistě i skvělý střih a kamera, která snímá téměř dokumentárním okem cestu romského mladíka napříč Evropou, ale třeba i tiše sleduje měnící se přírodu. V kontrastu se strastmi obyčejných dní tak snímek nabízí skutečný prostor k rozjímání až tiché meditaci. Jedinou nevýhodou je až příliš protahovaný a unavený závěr. I to je ale zřejmě záměrem. Vždyť unavený a zoufalý je i Julkův život.

POD POVRCHEM KVAS: NORMALIZACE

Karolína Ryvolová / Foto: Lukáš Houdekš

Po nuceném rozpuštění Svazu Cikánů-Romů v březnu 1973 pod záminkou finančních nesrovnalostí režim opět utáhl šrouby. Romská elita se podle vyprávění Mileny Hübschmannové sice pokusila přelít do Matice romské, ale tajná policie zakládací schůzku rozehnala. Až do konce 80. let opanoval scénu strach a mlčení.

Andrej Giňa

Na druhou stranu však Romové, naoko kopírující ústup do vnitřního exilu po vzoru majority, ve snaze navázat na organizovanost svazu a související literární činnost projevili obdivuhodnou vynalézavost a životaschopnost. K psaní do šuplíku se uchýlil třeba Andrej Giňa, který si po narození vytouženého syna v roce 1976 uvědomil, že mu bude chtít předat rodovou paměť. Současné pod křídly Okresního kulturního výboru organizoval romské zábavy, které byly zástěrkou pro prezentaci slovesné tvorby Romů. Na jeho akcích „Večer cikánských písní a poezie“ (1985) nebo „Když se sejdou přátelé“ (1989) se psaly moderní romské dějiny.

Dalším významným kanálem

se staly „neprodejné metodické materiály“, které v minimálním nákladu vydávaly obvodní kulturní domy. Cestu v roce 1979 prošlapaly Romské písně / Romane giňa, shromažďující to nejlepší, co zbylo v redakci Románo lilu po zrušení SCR; do konce 80. let vyšly péčí různých organizací další čtyři.

Málo známou platformu romské slovesnosti představoval Český rozhlas. Milena Hübschmannová coby scénáristka a Josef Melč jako režisér společnými silami protlačili do éteru třeba ranou verzi Giňovy povídky Bijav („Povím ti to krásným slovem“ 1979) nebo hru Eleny Lackové „Žužika“ (1988).

Zásadní roli sehrálo neformální uskupení, které se od roku 1975

začalo tvořit kolem Hübschmannovou vedených kurzů hindštiny a romštiny na Státní jazykové škole. Nejen že se z řad jejich studentů etablovali budoucí významní romisté (Hana Šebková, Edita Žlnayová, Anna Žigová, Zbyněk Andrš), kteří se prosadili především v jazykové sféře, ale jako studijní materiál jim sloužily texty romských autorů, které opět začaly proudit na adresu jejich vyučující.

Jako jisté oázy romství pak působily folklorní soubory, např. Romen ze Sokolova, Čercheň z Rokycan nebo Perumos z Prahy, kde se kultivoval nejen tradiční tanec, ale také se přednášela původní poezie a psaly romské hry.

